

שותפים בהרפתקה גדולה

מאת

יעקב שביט

הוא המאבק הדומיננטי וזאת דווקא משום שהוא מתחולל בתוך מפלגה שלטת, ודווקא משום שהוא נערך בתוך תחומיה של אותה תמונת-עולם עצמה.

יש, אגב, להדגיש מימד חשוב הקשור בתפקידים הפוליטי וברקע חברתי-אירגוני של השותפים בברית וייצמן-תנועת הפועלים. וייצמן היה מנהיג בודד, ללא מפלגה פוליטית מאחוריו על סבך טרדיות, נרגר-יותיה, בעיותיה ומאבקי-הכוח הפנימיים מתוכה. סמכותו נבעה מבסיס רחב יותר אך גם מוצק פחות: מאהדה ומהערצה אל מי שייצג את המדינאות הציונית מאז 1917—1920 ואת ה"ציונות הכללית" במובנה הראשוני. מעורבותו בחיי היומיום של הציונות שונה. היתה ממעורבותם של עסקני הסתדרות או מנהיגי הישוב. וייצמן היה מנהיג בודד ומורס מעם, מנהיג מפלגות הפועלים, ובתוכם גם בן-גוריון, היו חלק מחבורה ומתנועה פוליטית-חברתית. המיגבלות או היתרונות של כל אחד מן הזהויות הללו יוצרים רקע שונה שהוא, אולי, חשוב הרבה יותר מן הדמיון או השוני שיש בין התכונות האישיות של וייצמן מזה ומנהיגי הפועלים הארצישראליים מזה.

חיבורו של גורני מתחלק למעשה לארבעה עניינים עיקריים: מערכת היחסים האישיים בין וייצמן לבין ראשי מפלגות הפועלים (וזה בל שאין פרק על ההערכה כלפי וייצמן אצל "אנשי השורה" של מפלגות הפועלים בהשוואה להערכת וייצמן אצל "אנשי שורה" אחרים במחנה הציוני). המכנה המשותף

יוסף גורני: שותפות ומאבק — חיים וייצמן ותנועת הפועלים בארץ-ישראל; אוניברסיטה ת"א והוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ו.

Josef Gorni: Partnership and Conflict — Chaim Weizmann and the Jewish Labour Movement in Palestine; By Hakibbutz Hameuchad, 1976.

"הם ואני שותפים היינו בהרפתקה גדולה" כתב ב-1931 חיים וייצמן, אז נשיאה המודח של ההסתדרות הציונית לבארן אדמונד רוטשילד. ההרפתקה לא הגיעה לסיומה בשנת 1931 אלא רק לפרשת-דרכים. הדראמה והסגרדיה היו לא בין השניים 1931—1935 אלא בין השנים 1945—1948 ותקופת השפל הראשונה לא היתה אלא בחינת מיקדמה לתקופת המאבק הגדולה בשנות "המאבק". יש מידה רבה של צדק בהקבלה ובהנגדה בין וייצמן לבין תנועת הפועלים ובראשה מפא"י. מאבקים פוליטיים מכריעים אינם מתחוללים דווקא בין שתי תנועות יריבות ועוינות. או בין אישים העומדים משני עבריו של המיתרס הפוליטי. לא המאבק בין וייצמן לז'בוטינסקי ולא המאבק בין בן-גוריון לז'בוטינסקי, דרך משל, היה מוקדה של ההיסטוריה המדינית של הציונות אלא המאבק בין שני האישים הסמכותיים וייצמן ובן-גוריון. מאבק המתרחש בין סיעות ושותפים בקואליציה שלטת הוא

האידיא בין וייצמן לבין תנועת העבודה, המתח בין "אגדת וייצמן", הכאריסמה של המנהיג ו"אגדת" המדינאי המוכתר בהישגים היסטוריים, לבין "בעיית וייצמן", המנהיג שפניו אל העבר והמבקש לחזור על הישגי העבר; והמאבק המדיני. זהו למעשה הפרק המרכזי המתחלק, כמו כל טרגדיה ודראמה, לשלוש מערכות: שנת 1943, שנת 1945 ושנת 1946.

שני נדבכים היו לשיתוף הפעולה המדיני וההתיישבותי הפורה בין וייצמן לבין מפלגות הפועלים ובעיקר בינו לבין מפא"י (מאז 1930): הקירבה האישית והמצע הרעיוני. האמת היא כי הנדבך הראשון, הקירבה האישית, איננו בשום פנים תנאי הכרחי. קירבה אישית יש בה אולי כדי לסייע למיתון היחסים בתקופת משבר ואולי כדי לרכז ניגודים אבל אין בה כדי ליצור שותפים. ההיסטוריה מציגה מספר דוגמאות של שותפות בין אישים רחוקים זה מזה בנסיגותיהם האישיות ובתכונות האופי שלהם. נדמה לי גם כי למרות קווי הדמיון הרבים שמזהה גורני בין וייצמן לבין קבוצת האישים המרכזיים במפא"י (ותוך כך גם קביעת מכלל-משותף של תכונות אישיות לכל קבוצת האישים הזאת) היו הבדלים משמעותיים מאוד. העובדה כי יומנים ואיגרות חושפים מצע משותף של פאתוס וספקנות, תודעת ייעוד ושלחות וכדומה. עדיין איננה יכולה לשטש את העובדה כי בין ראשי תנועת הפועלים לבין עצמם היו הבדלים אישיים מכריעים וכך גם בין כל אחד מהם לבין וייצמן. לא קירבה של אישים יצרה את השותפות. גילויי אהבה-איוון כלפי וייצמן לא היו פחותים מגילויי אהבה-איוון שרחשו מנהיגי הפועלים לזאב ז'בוטינסקי, למשל. "מזל" של וייצמן היה אולי שבשנים המכריעות, שנות הגדרה עם העבריים, ועד הצירים, תלחי וכדומה,

היה מצוי בלונדון ואילו ז'בוטינסקי בארץ-ישראל. והנה תופעה הסותרת אולי במידה מסוימת את התיזה של גורני: דווקא קירבה גאוגרפית עשויה להחרף ניגודים ולהדליק חילוקי-דעות שעה שריחוק מקום יש בו לעיתים תכופות כדי לחקוה על ניגודים מהותיים. זאת ועוד, היה הבדל מהותי בין יחסם של ראשי "הפועל הצעיר" לבין יחסם של ראשי "אחדות העבודה" כלפי וייצמן; והבדל זה נשמר לאורך כל הדרך: אנשי "הפועל הצעיר" קרובים היו ברוב המקרים לעמדתו של וייצמן ואילו מקרב "אחדות העבודה" לשעבר כמה החתנגדות לו. מה אם כן יצר את ראשיתה של חבריה בין מנהיגי המוכתר (אחרי 1920) של התנועה הציונית לבין מפלגות פועלים קטנות רבות יומרה וטענות תודעת שלחות אך עדיין בגדר "קבוצת לחץ" בהסתדרות הצעירית? התשובה לכך, דומני, היא בעובדת היותו של וייצמן "המנהיג בשלטון". הבעיה שעמדה בפני מפלגות הפועלים היתה פשוטה ומעורטלת ממימדים של "אינטימיות" או "מצע רעיוני": ללכת עם וייצמן או לקום נגדו ואפילו לפרוש מן ההסתדרות הציונית לוייצמן לא היתה כל אלטרנטיבה, בעיקר לאחר שהביס את קבוצת בראנדייס. ז'בוטינסקי חתלה כמי שאינו מייצג אלטרנטיבה ריאליה. מעמדו בהסתדרות הציונית היה רופף והרי היה זה וייצמן שהכניסו ב-1923 להנהלה הציונית. החלטתן של מפלגות הפועלים ללכת עם וייצמן, למרות כל ההיסוסים והלבטים, נבעה מהעדר אלטרנטיבה אישית או מנהיגותית. הליכה נגדו היתה הליכה למדבר. הליכתן איתו פירושה היה כניסה למסגרת השלטת בתנועה הציונית ופילוס דרך עקשני שהסתיים בשנים 1931—1933 — בהשגת הגמוניה באותה תנועה ובמוסדותיה. הנה כי כן, נשאר ז'בוטינסקי

בתודעת יוצאי רוסיה שבאחדות-העבודה "כ"ל" הפלא של הציונות הרוסית לפני מלחמת העולם הראשונה. אל ז'בוטינסקי זה פנו לעיתים בנוסטלגיה, שניסוחה המובהק בא בדברי החספס של זלמן רובשוב (שזר) אחרי מות ז'בוטינסקי באוגוסט 1940. אבל ז'בוטינסקי של הגדולים העבריים ושל המפלגה הרביזיוניסטית הפך ל"פרש מזוין" המגיש מימיה-ביניים, לדימוג תעמלתי, לאיש הרודף אחרי הטכס, הסמל והמליצה העקרה וכי, מול טענתו של גורני, המעוננת בפרספקטיבה ההיסטורית, אני מבקש לחציט טענה המבקשת להחזיר את היחסים אל הרקע ההיסטורי שלהם ואל התחושה בת-הזמן: קירבה אישית איננה מתפתחת דווקא ממגע אישי-מנטאלי מסוים אלא עשויה להתפתח במרוצת הזמן בין אנשים הסמוכים זה לזה והמשתפים פעולה זה עם זה. ועובדה היא כי בימים של משבר פרצו ועלו נעומות של עוינות ודחייה אצל שני הצדדים וכיסור לרגעים את ביטויי ההערצה ההדדיים.

יחד עם זאת טעות תהיה להתעלם לגמרי מן המצע האישית. הוא מעלה כמה שאלות יסוד בהיסטוריוגרפיה כמו, למשל, שאלת הרלוונטיות של תכונות האופי הנחשפות באיגרות וביומנים, ושאלת הרלוונטיות ההיסטורית של הניתוח הפסיכולוגי של הדמויות, שהניסיה להשתמש בה הפכה לאופנה מקובלת. האם ביטויים של וידוי וייאוש, כפי שנמצאו באיגרות האישים הללו, הם ביטוי אותנטי או שמא הם נורמה של ביטוי ספרותי הר"ח בכתבי מי שאמונים היו על ספרות רוסיה וספרות רומנטית מסוימת? ובכלל, האם הדימוי הסובייקטיבי של האישים (עדותם על עצמם) היא עדות מהימנה? האם עמדות מדיניות אינן מושפעות לעיתים תכופות מיצרים, עכבות, אכזבה, אימפולסיביות

או הססנות, ואפילו גיל ובריאות, ואינן מעוצבות תמיד על-ידי ניתוח ראינונאלי קר ושקול? אין תשובה חד-משמעית לשאלות אלה. מכל מקום היסטוריה, למרות מאמצי ציחן של ההיסטוריוסופיה, האידיאולוגיה והסוציולוגיה, אינה רק חיפוש אחר מבנים וחוקים. ואיננו צריכים להתיירא מפני השיבה אל ה"אנאלים" כדי לטעון כי היסטוריה היא גם נסיון לשחזר הווייה ויחסים בין בני-אדם ולהעניק להיסטוריה את האופי האמיתי שלה — עלילה.

גורני טוען כי בלי מכלל-משותף רעיוני בתחום החברתי וההתיישבותי לא ייתכן היה לקיים את חבריה בין וייצמן לבין מפלגות הפועלים. אילו היה וייצמן, למשל, אנטי-סוציאליסט מובהק לא יכול היה לבוא בברית פוליטית עם מפלגה סוציאליסטית. ז'בוטינסקי, דרך משל, היה בעל הכרה סוציאליסטית בשנות בחורו פי כמה וכמה מוייצמן האריסטוקרט הליברל. ז'בוטינסקי, כוייצמן מאוחר יותר, סבר כי הפועלים הם הכוח הדינאמי והיוצר בתנועה הציונית אבל מצע משותף זה לא יצר ברית. ושוב, אין ספק כי עמדות-יסוד בשאלות חברה הן בעלות ערך רב, אבל מהלך האירועים ההיסטוריים מלמד אותנו כי השינויים בעמדות האישים (וייצמן וז'בוטינסקי) בשאלות חברה והתיישבות לא היו תלויים דווקא בהנחות היסוד שלהם אלא באירועים מסוימים, שהיטו אותם לכאן או לכאן. וייצמן, שלא חש אהדה כלשהי לעלייה השנייה וראה בה יסוד מריר ומתסיס ללא אמת-מידה, ואשר תיעב קומוניזם וסוציאליזם, הפך באמצע שנות העשרים לחסיד נלהב של מפלגות הפועלים. ז'בוטינסקי, שהאמין כי מעמד הפועלים הוא "מושך הזרע של העתיד", ודיבר בהתפעמות על עולי העלייה השלישית החלוצית, הפך אנטי-

סוציאליסט גמור ותוקפן. כמו ז'בוטינסקי אחרי 1924 כך גם וייצמן לפני 1924 האמין במרכזיותו של ההון הפרטי בבניין הארץ. העלייה השלישית שינתה במידה מסוימת את דעתו, שכן הציונות נחלה אכזבה מרה מהעדר ההתלהבות של ההון הפרטי היהודי. אבל העלייה הרביעית היא ששינתה את ההתייחסות באופן מכריע. וייצמן, הארי סטוקרט, המאמין בקאפיטל הפרטי הגיב בזיעזוע ובסלידה כלפי המוני המהגרים הד עיר-בורגנים שבאו לארץ-ישראל בגל הראשון של העלייה הרביעית. זה היה סוג החמון ממנו סלד בעולם היהודי של מזרח אירופה (או לונדון). ז'בוטינסקי גילה כלפי תופעה דמוגרפית-סוציולוגית זו יחס אחר. הדר כיס לא רק נפרד, הם השתנו; וייצמן מצא עצמו בבית עם תנועת העבודה הארצישראליית וז'בוטינסקי מצא עצמו יריבה ומתנגדה הגדול.

אין בכך, אולי, פליאה גדולה שוייצמן העריך את תנועת הפועלים למרות האידיו-אולוגיה הסוציאליסטית שלה ואף שהיה "ליברל פרוגרסיבי" בעל קווי אופי אריס-טוקרטיים. דומני שוייצמן אכן העריך נכון את תנועת הפועלים; באידיאולוגיה ראה אולי צד טפל ומשני. הוא העריך את התופעה ההיסטורית הייחודית ואת התנהגותה ולא את עולם הערכים שלה. כלומר, את הכושר האירגוני של מפלגות הפועלים, את האופי האליטארי שלהן, את תודעת הייעוד שלהן. דווקא משום שהאמין כי מפא"י אינה תנועה סוציאליסטית בנוסח מערבי (והוא זילזל, למשל, במנהיגי הלייבור הבריטי) ואינה תנועה המוניית-מעמדית אלא תנועה חלוצית-מגישה נטה לה וייצמן חסד. ואכן מעניין לציין בעקבות גורני כי ההתנכרות מן החמון (לפחות עד 1933) ואף הסלידה ממנו היו משותפים לוייצמן ולמנהיגי תנועת הפועלים.

וייצמן העניק למפלגות הפועלים תמיכה מוראלית וכספית בשנות המשבר שלהן ומ כאן ואילך התעצבה תמונת עולם משותפת של הגשמה ציונית הדרגתית ויצירת עובד דות: וייצמן ראה עצמו כמנהיג ואילו בפועל לים את הכוח החברתי המגשים. רק כאשר רמזו מנהיגי הפועלים על כוונתם להיות למנהיגים ולמדינאים של התנועה הציונית — וכשהגיעו אכן לכך — החל המאבק המדיני האמיתי בין וייצמן לבין מפלגות הפועלים, ובעצם בינו לבין מנהיגי תנועת הפועלים; וליתר דיוק — בינו לבין דוד בן-גוריון. כאמור, סבור גורני כי שני כוחות השפיעו על מערכת היחסים אחרי 1931: כוח אחד היה כוח בולם — "אגדת וייצמן", ואילו השני הכוח המחודד את הניגודים — "בעיית וייצמן". בשנות העשרים חברו מפלגות הפר עלים ל"אגדת וייצמן", האיש שמעמדו היה רם מזה של הרצל אחרי 1920, שהביא לציונות המדינית את הצלחותיה הגדולות. למן 1931 נוצרה "בעיית וייצמן", המדינאי שאינו מבין את התמורה בסדר הכוחות הבינלאומי, הממשיך להשליך יהבו על דפי לומאטיה בלונדון ועל הפרגמאטיזם הבריטי המהולל. לא תמיד דחו ראשי מפא"י את המתניות של וייצמן דווקא. ב-1930 נדמה היה לבן-גוריון שוייצמן מגיב בחריפות יתר רה על חסר הלבן של הלורד פאספילד, משום שזה בא מממשלת הפועלים של רמזי מקדונלד. ואפשר שבשל כך לא התייצבו ראשי מפא"י לימין וייצמן. כאשר הצהרות מכשילות שלו יצרו נגדו בקונגרס חזית מלוכדת. וייצמן הודת, ומפא"י קיבלה את עמדתה המפתח תחת נשיאותו של נשיא חלש, ג'ורג' סוקולוב. וייצמן יצר במידה רבה פרסוניפיקציה של המדיניות הציונית. כש-לונה הגדול בין 1937 ל-1939 נחשב בעיניו לכשלונו האיש. קשה היה לו לחדת ממרומי

ההילה של המנהיג הסמכותי והקובע-כול ל מעמד של שותף לצוות. לא יחיד בצמרת אלא מצוי בהתמודדות מתמדת עם מנהיג עקשני, עקבי וחותר לסמכות כמותו (גורלו של בן-גוריון, אגב, מקביל במידה רבה לגורלו של וייצמן. היתה גם "אגדת ב"ג" והיתה גם "בעיית ב"ג" בסוף שנות הארבעים ובראשית שנות החמישים). ראשי מפא"י הכירו בשנות השלושים את וייצמן ה"בשר ודם", על גדר לתו ועל חולשותיו. "נאום נשגב", תיאר שרתוק את נאומו ההיסטורי של וייצמן בוועידת לונדון, אך באותו זמן גם סיפר איך הלבנו שערותיו כששמע את הצעותיו המתנות והפייסניות של וייצמן בעניין מימדי העלייה היהודית לארץ באותה ועידה עצמה. אין ספק כי התחושה המכאיבה שהציונות המדינית הגיעה למבוי סתום ואל סף תהום ערב מלחמת העולם השנייה חידדה את המתחים בצמרת. מנטאליות אישית בלי ספק התערבה כאן בהבדלי גישה מדינית. וזאת את שבעיקרו של דבר לא היה הבדל של ממש בתפישה המדינית הכללית. וייצמן עצמו היה האיש שקבע שנים קודם לכן כי בתנועה שיעדיה כה רחוקים מהגשמה קוב עים הניגודים שבשיטות ולא ביעדים. נראה אפוא כי מגמה מסוימת בהיסטור ריגוראפיה הציונית החדשה להמעיט מערך חילוקי-הדעות או לדחות את החלוקה בין וייצמן "המתון" ובן-גוריון ה"אקטיביסט" איננה תופשת. וודאי שבן-גוריון היה לעיתים "מתון", שהרי היה פרגמאטיקן ופוליטיקאי. וודאי ששניהם הסכימו לתוכנית החלוקה ב-1937 ואחר כך לתוכנית בלטמור — אם כי פירשו אותה בדרך אחרת; שניהם הסת לקו מתוכנית החלוקה ב-1945 ושניהם, בהבדלי דגש, היסיתו את פעילות המדינית לארצות-הברית. וודאי גם ששניהם התייחסו אחרת לכמה מן התוכניות וההצעות המדי-

ניות שצמחו על הקרקע הדשנה של אר-הוודאות (תוכנית פילבי, למשל). אבל כשמ דברים על "אקטיביזם" ועל "מתניות" מדב רים לא על היעדים אלא על האמצעים. וייצמן נשאר גזור בתחומיה של הדיפלומא-טיה ואילו בן-גוריון ידע כי דיפלומאטיה לבדה לא תוכל לפרוץ את הקרחון. האק-טיביזם של בן-גוריון התבטא בכוונות למאבק ובניהולו של מאבק, לסירוגין, ובעיקר בהכ נת הכלים למאבק לעתיד. וייצמן נשאר בעולמה של השקפה מדינית אידיאליסטית. מובן אפוא כי בן-גוריון נטל על כתפיו את ריות היסטורית כבדה, שוייצמן לא היה מסוגל בשנות הארבעים ליטול על עצמו. כך נוצרה תדמיתו בעיני הוויצמניסטים כמי ששש להפעיל כוח למען השגתה של המטרה מדינית. וכך נוצרה תדמיתו בעיני הבן-גוריו-ניסטים כמי שהיטיב להבין את תנאי הזמן והיה בעל כושר החלטה והכרעה. וייצמן התנגד ל"תנועת המרי", ובימים של מאבק פעל למעשה מאחורי הקלעים נגד אנשי הפלמ"ח, האצ"ל ולח"י והחליש את כוחם של האקטיביסטים במפא"י. קיצורו של דבר, הוא לא ידע במחצית השנייה של שנות הארבעים את סוד הכלים השלובים של מדיניות וכוח משום שלא האמין בכוחה של הציונות כמו שהמשיך להאמין בכוחה של הדיפלומאטיה הציונית. אם נוצרה אגדת וייצמן בעקבות ההישג של "הצהרת באל-פור" וועידת השלום בפאריס ב-1920, הרי דעכה האגדה בעקבות מדיניותו של וייצמן בימי "המאבק" ונוצרה אגדת ב"ג, ששיאה במאי 1948 ובמלחמת העצמאות. החלוקה המקובלת בין "אסכולת ב"ג" ל"אסכולת וייצמן" כתנועת העבודה היתה תקפה מאז שנות העשרים בתנאי שהיא מתייחסת לאמ-צעים ולא ליעדים. דרך החקבלה בין אישים היא בלי ספק

דרך מעניינת לתאר פרשה היסטורית. היא נועה הציונית. לא מתח ומאבק בין קטבים
ציר טוב לסיפור העלילה משום שהיא גם אלא התמודדות על דרך ועל שלטון בתחר-
מוקדה של ההיסטוריה המדינית של הת- מיה של ברית פוליטית.